

HRVATSKI DIJALEKTOLOŠKI ZBORNIK 19 (2015)

UDK 811.163.42'344(497.5Brežani)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 10. IX. 2014.

Prihvaćen za tisak 17. XI. 2014.

MARINA MARINKOVIĆ

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

mvalencic@hazu.hr

IZ FONOLOGIJE MJESNOGA GOVORA BREŽANA KRAJ KARLOVCA

U radu se opisuju glavne fonološke značajke mjesnoga govora Brežana. Brežani su naselje smješteno 15 km jugoistočno od Karlovca, uz desnu obalu rijeke Kupe. Dosadašnjim istraživanjima dijalektološki heterogenoga teritorija karlovačke okolice punkt Brežani nije bio usmjeren ispitivan. Prema karti kajkavskoga narječja Mije Lončarića taj se punkt nalazi na južnome rubu vukomeričko-pokupskoga dijalekta kojeg determinira naglasni tip *põšekel – posèkli* (zapadni dio Ivšičeve revolucionarne turopoljsko-posavske skupine) te izjednačen refleks stražnjega nazala i samoglasnoga / > u. U većini ostalih radova upravo je područje oko Brežana dijalektološki bilo određivano kao kajkavsko-čakavsko razmeđe. Analizom glavnih značajki vokalizma, konsonantizma i prozodije brežanskoga govora donijet će se zaključci prema kojima će se moći suditi o njegovom dijalektološkome statusu te koji će pridonijeti boljem razumijevanju preplitanja govornih tipova različitih narječnih osnova na širem istočnokarlovačkom teritoriju.

1. Uvodne napomene

Naselje Brežani smješteno je 15 km jugoistočno od Karlovca, uz desnu obalu rijeke Kupe. Administrativno pripada gradu Karlovcu, a u pogledu crkvenoga ustroja dijelom je župe Skakavac. Prema popisu stanovništva iz 2011. u mjestu Brežani živi sveukupno 129 stanovnika, a prema popisu iz 2001. godine naselje je imalo 146 stanovnika, što svjedoči o gorućem problemu ruralizacije. Veća koncentracija stanovništva nalazi se u susjednome selu Skakavac (233), kamo djeca odlaze u osnovnu školu. Stanovništvo ovoga kraja u potpunosti školovanjem i radom gravitira Karlovcu. Budući da je ovo naselje smješteno u nizinskome reljefu, podrijetlo imena *Brežani* valja tražiti u prasl-

venskoj riječi **bērgъ* u značenju ‘obala rijeke ili potoka’¹ – Brežani, naime, leže u dolini rijeke Kupe, a kroz naselje protječe i rječica Utinja koja ga dijeli na dva dijela i koja se u neposrednoj blizini sela ulijeva u Kupu. Uska povezanost žitelja s vodenim tokovima² ogleda se i u motivaciji imenā okolnih sela: Brežanima su susjedni punktovi *Bròžani* i *Rībari*, a s druge strane Kupe nalaze se *Rečica* i *Lūka Pòkupska*. Do 1948. Brežani i Brođani administrativno su pripadali jednome naselju koje se dotada zvalo Gliboki Brod (*Karlovački leksikon*, 2008: 60). Karlovački povjesničar Lopašić (1879: 105) bilježi još starije ime – Strelački Brod – koje je motivirano imenom srednjovjekovne plemenske općine Strelče koja je bila pod upravom utvrđenoga grada Steničnjak, na Lopašićevoj karti locirane upravo na području današnjih Brežana (Lopašić 1895). Pridjev tvoren od imena mjesta je *brěški*, stanovnik Brežana je *Brežānac*, a stanovnica *Brežānka*.

2. Pripadnost govora Brežana hijerarhijski višim sustavima

Punkt Brežani dosada nije bio usmjereno ispitivan. U dosadašnjim dijalektološkim radovima spomenut je samo sporadično, većinom u kontekstu problematike dijalekatskoga miješanja na karlovačkome području, stoga će se ovdje krenuti od općenitih spoznaja o govorima istočne karlovačke okolice.

U Lončarićevoj podjeli kajkavskoga narječja kajkavski punktovi istočne kajkavske karlovačke okolice³ pripadaju dvama narječjima. Uzak pojas govora uže karlovačke okolice s istočne strane pripada plješivičko-prigorskome dijalektu, a dalje prema istoku, prema Lončarićevoj karti (1996.), kajkavski su govori pripali vukomeričko-pokupskome dijalektu. Premda na njegovoj karti punkt Brežani nije ucrtan, na dolje priloženome isječku vidljivo je da se nalazi upravo na južnome rubu toga dijalekta. U Ivšićevoj klasifikaciji kajkavskoga narječja (2012: 40) to je područje bilo dijelom njegove turopoljsko-posavske skupine (tip *pòškel* – *posèkli*). Uz to, na hijerarhijskoj razini dijalekta vukomeričko-pokupske govore karakterizira refleks *u* za izjednačene **ǫ* i **l* (Lončarić 1996: 145).

¹ Usp. Skok I, 210; Derksen 2008: 37.

² Prema kazivanju starijih ispitanika, rijeka Kupa i potok Utinja u prošlosti su bili vrlo važan izvor prihoda: prije stotinjak godina na vrlo kratkome potezu u mjestu Brežani (tada dijelu naselja Gliboki Brod) samo su na Utinji postojala 4 mlina, iz Kupe se vadio šljunak, a zemlja uz Kupu posebno je plodna.

³ Pod pojmom istočna kajkavska karlovačka okolica ovdje se smatra istočni pojas kajkavskih mjesta koja su administrativno dijelom grada Karlovca. Sjeverno od Kupe u tom je zaokruženju najistočnije selo Šišljavić (Težak 1981a: 181), a južno od Kupe selo Ribari (prema vlastitim, preliminarim istraživanjima).

Na Brozovićevoj pak karti kajkavskoga narječja (1988: 70) usko područje oko Brežana ugrubo je smješteno na granici prigorskoga i turopoljsko-posavskoga dijalekta⁴.

Karta 1: Isječak iz *Karte kajkavskoga narječja* Mije Lončarića. (1996.)

Poziciju punkta Brežani utvrdila je i na postojeću kartu ucrtala autorica ovoga rada.

Teritorij južnoga dijela vukomeričko-pokupskoga kajkavskoga dijalekta u dosadašnjim je dijalektološkim istraživanjima bio nedostavno pokriven. Ivšić je (2012: 42) obišao susjedno selu Rečicu koja se nalazi na drugoj, lijevoj obali Kupe, nasuprot Brežanima. Akcentuaciju toga govora smjestio je u tip III₃, bez oksitoneze: *žěna, leti, sūša*. I na njegovoj i na Lončarićevoj karti južne granice kajkavskoga narječja obuhvaćaju vrlo uzak pojas južno od Kupe. Već je mjesni govor Skakavca (selo smješteno jugoistočno od Brežana) kod Ivšića izdvojen iz kajkavskoga kompleksa. Nadalje, Vesna Zečević istražila je govor Pisarovine (1995.), a u novije su vrijeme objavljene spoznaje i o govoru Blatnice Pokupske, punkta na lijevoj strani rijeke Kupe (Ćurković 2011; Ćurković – Vukša 2011.).

Glavnina istraživanja (jugo)istočne karlovačke okolice odvijala se u drugoj polovici 20. stoljeća, u duhu poimanja toga teritorija kao područja izrazite dijalektološke razvedenosti, najčešće s ciljem utvrđivanja pretežu li u pojedinim istraživanim govorima značajke kajkavskoga, čakavskoga ili pak štokavskoga narječja. Već je Milan Rešetar⁵ upravo na tome području postavio tromedu triju narječja. Poimanje tromede nakon Rešetara uvelike se promijenilo (v. u

⁴ D. Brozović (1988: 92–93) modificirao je 4 Ivšićeve skupine te predložio podjelu kajkavskoga narječja na 6 dijalekata: zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski, križevačko-podravski, donjosutlanski, prigorski i goranski.

⁵ Tromeda triju narječja prema Rešetaru nalazi se malo istočnije od Karlovca, odnosno prema njegovim nahodjenjima Gliboki Brod (usp. poglavlje 1) posljednje je kajkavsko selo na desnoj obali Kupe, Kamensko prvo čakavsko, a Popović-Brdo najzapadnije štokavsko naselje (1907: 45).

nastavku teksta), a točnija određenja dijalektološki heterogena područja istočno od Karlovca zahtijevaju daljnja terenska istraživanja većeg broja punktova.

Iz popisa istraživača koji su se bavili dijalektološkom heterogenošću ovoga područja izdvojit ćemo nekoliko onih čiji se radovi u cjelini ili dijelom dotiču pitanja granice narječja i njihove interferencije ili obrađuju neke osobine govora istočno od Karlovca.

Ivan Brabec ugrubo je istražio nekoliko fonoloških i morfoloških osobina nekih govora karlovačkoga Pokuplja, neovisno o njihovoj pripadnosti kojemu narječju. Naime, analizirajući reflekske pojedinih polaznih jedinica Brabec bi nabrajao govore i skupine govora koje povezuju određene izoglose, no bez preciziranja kojemu dijalektu ili narječju pojedini govor pripada, ističući da je “...govoriti o kajkavskim mjestima u ovom kraju vrlo teško, jer se u tim mjestima miješaju osobine jednog i drugog govora, a ponegdje i štokavskog k tome. Pokuplje je prelazno zemljište, gdje kajkavski dijalekt prelazi u čakavski i, u manjoj mjeri, u štokavski” (1971: 321). U kontekstu ovoga rada zanimljivo je njegovo uočavanje pojave šakavizma upravo u Brežanima (1971: 328).

Stjepko Težak revidirao je Rešetarovu tezu o tromedi triju narječja istočno od Karlovca upozoravajući da “kajkavsko-čakavsko-štokavska tromeda kod Popović-Brda zapravo ne postoji (...)” (1974: 44). On, naime, cijelo to područje naziva kajkavsko-čakavskim razmeđem s napomenom da bi se to područje ipak moglo pripojiti prije kajkavskom nego čakavskom narječju. Težak je (1957) dijelom obradio i govore Vukmanića i Knez-Gorice, govore s najviše čakavskih osobina čiji su stanovnici početkom 18. stoljeća doseljeni iz gorskokotarskih Moravica, Broda i Delnica (Lopašić 1895: 290), a koji su teritorijalno bliski Brežanima.

U kontekstu prepletanja značajki triju narječja Božidar Finka (1982: 161) zauzima stav “(...) da se na dodirnim dijalekatskim područjima ne mogu povlačiti linije razgraničenja, da na objema stranama supostoje osobine koje tim linijama izmiču, da s obje strane linija postoje i takve osobine koje u dijalekatskoj klasifikaciji mogu biti zajedničke i tipične za sve dijalekte u dodiru i da se, prema tome, njihova pripadnost ovoj ili onoj dijalektskoj grupi može odrediti tek uvjetno”. Finka je analizirao akcentuaciju istočnokarlovačkoga područja zaključujući da se “i na području sjeverno i na području južno od Kupe u istočnoj karlovačkoj regiji pojavljuju analogne akcenatske pojave, bez obzira na to kako su ti govori klasificirani prema dijalekatskoj pripadnosti” (1982: 166). Stoga se on zalaže za status podnarječja u govorima istočne karlovačke regije koji bi u daljnjim istraživanjima, za koja ističe da su nužna, pomogao istraživačima da se oslobode “metodoloških pritisaka da po nekim osobinama tražimo kajkavsko narječje daleko na jug i čakavsko daleko na sjever” (1982: 167).

Naposljetku, Mijo Lončarić dao je svoje viđenje predmigracijskoga stanja čitavoga karlovačkoga Pokuplja: "Mislim da se tu [*do 15. st.*, M.M.] prostirao kajkavski tip, koji nije morao biti svuda jednak ni jedinstven, kojemu su ostaci vivodinski govor, na zapadu, i govori poput onoga u Rečici i Blatnici, na istočnom dijelu govornog područja" (1990: 141).

Kako je razvidno iz prethodnih odlomaka, istraživači istočnokarlovačkih govora u širem smislu riječi uglavnom se slažu oko pitanja okvirne granice narječja, odnosno budući da je utvrđeno da u mnogim govorima postoje osobine tipične za sva tri narječja izbjegavalo se ukalupljivanje tih govora u više sustave te su se jezične značajke ovih govora proučavale uglavnom emancipirano, bez pretpostavljenoga kajkavskoga, čakavskoga ili štokavskoga okvira.

3. Cilj i metodologija istraživanja

Cilj je ovoga rada prikazati glavne fonološke osobine govora Brežana. Budući da se u dosadašnjim radovima nije precizirala njegova pripadnost određenom hijerarhijski višemu sustavu, prije analize valjalo je proučiti građu. Građa je za ovaj rad prikupljena vlastitim terenskim istraživanjima metodom ispitivanja prema posebno izrađenome upitniku te analizom spontana govora izvornih govornika. Ispitivanje je provedeno u proljeće 2014. Ispitanici su većinom bili srednje i starije životne dobi, mahom ljudi koji se bave poljoprivredom i koji su izbivali iz Brežana samo nekoliko godina u progonstvu tijekom Domovinskoga rata, a neki ni tada⁶.

Kao polazni sustav u analizi vokalizma i konsonantizma uzet je starohrvatski sustav (Brozović – Ivić 1981: 221–225). Unatoč brojnim naglasnim kolebanjima i dubletama, građa je pokazala da u obradi prozodije valja krenuti od polaznoga kajkavskoga prozodijskoga sustava, odnosno od sustava D. Uz to, izvorni su govornici nedvojbeno isticali svoj kajkavski jezični identitet, a prema dosadašnjim dijalektološkim kartama okvirno se može odrediti pripadnost punkta Brežani kajkavskome području, točnije vukomeričko-pokupskome dijalektu prema Miji Lončariću (v. kartu 1), odnosno turopoljsko-posavskoj skupini prema Stjepanu Ivšiću. Svi se primjeri donose fonološki, dok se fonetske osobine donose u poglavljima o realizaciji.

⁶ Ispitanici su bili Vera Kusanić (1950.), Ljerka Kusanić (1950.), Marjana Marinković (1955.), Slava Radočaj (1933.) i Josip Hrsan (1925.). Svi su rođeni i žive u Brežanima. Ovim im putem zahvaljujem na susretljivosti i pomoći.

4. Fonološke značajke

4.1. Akcentuacija

Prozodijski sustav govora Brežana čine tri naglasaka: kratki⁷ ˘, akut ˊ i cirkumfleks ˆ te nenaglašena duljina i kraćina. U sustavu je, dakle, fonološki relevantno mjesto naglasaka, kvantiteta naglašenih i nenaglašenih silabema, a kod dugih naglašenih silabema i intonacija.

Primjeri su naglasaka:

˘ – *pās, jáčmen, ōko, plāc, dnò, pāmet, šāl* pridj. rad. m. jd., *divāniti, dočēkāti, klēknati, kōšara, žēna, tica, vřt, mřk*

ˊ – *mēso, mōre, pās* ‘pojas’, *letī* 3. jd. prez., *pāžuļ, vodē* G jd., *ženūm* I jd., *čūjem, vīdim, šenīšno, mēļa, jāgud* G mn., *jutrōs, domōm* ‘doma, smjer’, *břk, třs*

ˆ – *rřka, břla* pridj. rad. ř. jd., *vřje* ‘ujo’, *řti, sřša, grēda, mlātiř, přtař, křvař, ōkna, kōzji, dūpsti, nāřti, rāřti* inf., *pēti, nēmam*

U odnosu na Ivšićevu osnovnu kajkavsku akcentuaciju inventar je naglasaka ostao isti. Najviše se promjena ogleda u promjeni mjesta metatonijskoga cirkumfleksa. U distribuciji prozodijskih jedinica postoje kolebanja, pa su, primjerice, sasvim uobičajeni i likovi sa starijim mjestom naglasaka i likovi s novijom distribucijom: *kōšara* i *kobřla*. Nerijetko se u istoga govornika čuju akcenatske dublete *řivada* || *řivāda, přtati* || *přtāti, kārāti* || *kārati*.

Realizacija

Kratki je naglasak fonetski uglavnom silazne prirode. Rjeđe se može realizirati i kao tromi (˘): *sēlo, řebro, ōko, jāgoda*. Uzlazni izgovor kratkoga akcenta potvrđen je i na primarno i na sekundarno naglašenim slogovima. Također, i silazna je realizacija potvrđena na starome i novome akcenatskome mjestu, stoga se kratki uzlazni naglasak ne smatra fonološki relevantnim.

Prednaglasne duljine kraće su od dugih akcenata. Dvojni likovi *napājāti* || *napajāti*, kao i likovi bez prednaglasne duljine, tipa *okapāti*, rijetko su potvrđeni. Zanaganasne su dućine pokraćene.

4.1.1. Distribucija

Dugi silazni naglasak moće stajati na svakome slogu u riječi, inicijalnom (*mēso*), medijalnom (*ožēñil*) i finalnom (*koťac*) te na jedinome slogu (*grād*). Dugi uzlazni naglasak dolazi u inicijalnom i medijalnom slogu (*brāda, trēsti, prošēne*), a u finalnom se i jedinom slogu mijenja dugim silaznim naglaskom (*vodē* G jd., *decūm* I jd., *nōž, klūč*). Kratki naglasak stoji na jedinome, inicijal-

⁷ Premda ne postoji opreka po kretanju tona u kratkome slogu, kratki se naglasak ovdje tradicionalno biljeći znakom ˘, a ne iktusom.

nome i medijalnome slogu (*brāt, bēdro, ispīrat*). Kratka ultima, otvorena i zatvorena, nije naglašena: govor je, dakle, bez oksitoneze. U zatvorenoj je ultimi kratki naglasak potvrđen u posuđenica: *arxītēkt, folirānt, paradāz*⁸.

Pomakom siline s otvorene i zatvorene ultime na prednaglasnu kračinu nastaje naglasak *ā*: *glāva, rūka, dīte, līce, krīlo, vīno, vāpno, pētak, svētak, brāzda, pītaš, trīška, glāve* G jd., *trāve* G jd.

U medijalnome slogu kratki se naglasak uglavnom čuva⁹: *koprīva, paprīka, kolība, šenīca, lopāta, subōta, nevēsta, sekīra, kolēno, lisīca, dvorīše, ledīna, celīna* 'neorana zemlja', *košīti, gorēti, kobīla, nedēla, telīca* 'junica', *košīti, pomōči*. Međutim, uz primjere s očuvanim starim naglasnim mjestom, na terenu je zabilježen i manji broj primjera regresivnoga pomicanja kratkoga akcenta s medijalnoga sloga: *kōšāra, mōtika, kūpīna, čārāpa, kūdeļa, rōzgatī, dorēnati* 'dotjerati blago s paše', *ōpanak*. Morfološka i funkcionalna opreka infinitiva i supina ogleda se i akcenatski, odnosno infinitiv čuva staro mjesto kratkoga naglasaka dok je u supinu on pomaknut¹⁰: *īdem vōzīt gnōj : nēmoj tāk bīzo vozīti, dānas mōram īti kōpat : nī tīla kopāti, pōmoć : pomōči, kōsīt : košīti*.

Nenaglašena duljina stoji neposredno ispred medijalnoga kratkoga naglasaka: *narēdīla* 'napravila', *dīlīti, divānīti, īskāti, poslūnāti* 'poslušati', *dāvāli, kūpīli, mīšāti, mūčāti, žīvēti, glēdēti, dīžālīca, mlinārīca*. Međutim, zabilježen je i manji broj primjera s regresivnim pomakom kratkoga medijalnoga akcenta na prednaglasnu duljinu, čime nastaje akut: *pīsali, okāpali, Zāgrebu* L jd., *dīgnala* pridj. rad. ž., *prevīrnala, porībati, pūkala*. Parcijalno provedene promjene i naglasna kolebanja svjedoče da je proces pomicanja siline u tijeku.

Dva se naglasaka javljaju u superlativnome obliku pridjeva i priloga: *nājčīši, nājlēpši, nājdale*.

4.1.2. Podrijetlo

Osim na mjestu staroga kratkoga naglasaka (*rēpa, ōko, korīto*), kratki naglasak u mjesnome govoru Brežana u ograničenom broju primjera stoji na mjestu na kojemu se u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji u brojnim govorima razvio metatonijski cirkumfleks: *svādba, vīšna, pāuk, cēstar, obēsil*, I jd. *krāvum, lopātum, jāgudum*, N mn. *kolēna, korīta*. Osim toga, kratki naglasak nastaje i regresivnim pomakom metatonijskoga cirkumfleksa iz medijalnih slogova na

⁸ Osim posuđenica, izuzetak je upitna zamjenica *kadē* 'gdje' te leksički vezan akcent u primjerima *onāk, ovāk*.

⁹ Akcenatski likovi sa starijim mjestom kratkoga naglasaka potvrđivani su više, očekivano, kod ispitanika starije životne dobi.

¹⁰ Usp. i *nē morem spāti : ōdi spāt*.

prethodni kratak slog: *gòvedina, òtava, òprava, pòsekal, kùpujem*, L jd. *òraju, pòtoku, pòkrije* 3. jd. prez., *žèludac*.

Dugi silazni naglasak ima trojako podrijetlo. U primjerima tipa *mêso, zlâto, pêt, mîr, glâvu, rûku* A jd. odgovara starome cirkumfleksu. Nadalje, javlja se na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa¹¹. Izdvojit ćemo neke primjere: *mênum, têbum, sêbum, p̃rvi, nêki, drûgi*, G mn. *jâgud, šibic; kôra, kôža, svôra, mêla, rûška, šenišni, črišna, krâvar, gâvran, lâje, rîžem, plâčem se, čûjem, mîslim, vîdim, rîzan, mûčen, posâjen, krâla, jîla, vîdla*. Osim toga, u jedinome i finalnome slogu dugosilazni naglasak stoji na mjestu neoakuta: *mevûr, pastîr, zelembâc, s̃rbî* 3. jd. prez., *sadîm* 1. jd. prez., *smećê, klûč, grî ‘grijež’, sêl* G mn., *kotâč, ženûm* I jd., *vodê* G jd., *decê* G jd.

Dugi uzlazni naglasak javlja se u Ivšićevim kategorijama (zastupljeniji je od metatonijskoga cirkumfleksa), na polazno dugim i kratkim slogovima. Ovdje su izdvojeni neki primjeri: *grôble, zêle, stôlhak, nôvi, dôbri, ôsmi, sêdmi, pêti, sûša, strâža, mlâtiš, dôjdem, zêpsti, mlâda*, N mn. *rêbra, jâjca, ôkna*, LI mn. m. i s. *kôni, vôli, kôli*. Osim toga, nastaje i regresivnim pomakom siline na prednaglasnu duljinu: *grêda, pîsali, lîce*, G jd. *glâve, trâve*. Kako je već rečeno, u zadnjem i jedinom slogu zamijenjen je dugosilaznim naglaskom: G jd. *vojskê, klûč, pût*, G mn. *bûv, d̃fv, rûk, žên*.

Prema Ivšićevoj akcenatskoj klasifikaciji govor Brežana pripada tipu III₂: *žêna, letî, sûša* s naglasnim tipom *pòsekal – posêkli*. U odnosu na osnovnu kajkavsku akcentuaciju ovaj govor ima uglavnom sljedeće karakteristike:

- metatonija akuta u finalnome i jedinome slogu u cirkumfleks
- čuvanje nenaglašenih dužina pred medijalnim kratkim akcentom
- metataksa kratkoga akcenta s otvorene i zatvorene ultime na dugu i kratku penultimu
- metataksa medijalnoga metatonijskoga naglaska na prethodni slog
- čuvanje medijalnoga kratkoga naglaska uz sporadično prenošenje na prethodni slog

Potonje dvije regresivne metatakse ipak nisu provedene dosljedno, pa su tako u obama slučajevima (metataksa kratkoga te medijalnoga metatonijskoga naglaska) uobičajeni likovi: *pòsekal, pòbegal, kùpujem, gòrela, pòslala, grâbila, gòvedina, òtava, žèludac* uz *ožênil, prelâjen, šenišno; lopâta, kolêno*, uz *kôšara, mòtika*. Kod metatonijskoga naglaska preteže ipak novije mjesto, a kod kratkoga starije.

¹¹ Metatonijski je cirkumfleks u kajkavštini zapravo također polazno dug, odnosno, u praktičnome smislu to znači da se sve riječi koje pripadaju spomenutim Ivšićevim kategorijama, uz one sa starim dugim cirkumfleksom, u kajkavštini smatraju polazno dugo naglašenima (Celinić 2010: 29).

4.2. Vokalizam

Vokalski inventar govora Brežana sadrži sljedeće jedinice:

dugi slog		kratki slog	
<i>ī</i>	<i>ū</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ĩ</i>	<i>ō</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ē</i>	<i>ā</i>	<i>a</i>	

Silabemi su i *r* (*vřt*, *mřk*, *sřb* 3. jd. prez.) i *ř* (*břk*, *gřda*).

Realizacija

Fonem *ī* dolazi samo u dugim slogovima i njegov je izgovor prilično složen. Izgovor mu je vrlo otvoren, odnosno njegova se fonetska realizacija kreće između fonema /e/ i fonema /i/, međutim bliže *i*¹². Na razini realizacije taj se glas katkada diftongira u *ei*, s oslabljenom artikulacijom prvoga člana¹³: [*střina*, *břilo*, *vřime*, *vřić* G mn., *prečřđiti*, *grčři* 'grieh']. Izgovorom se često približava i vokalu *i* srednje artikulacije, stoga je fonematičnost ovih dvaju vokala potvrđena metodom komutacije:

/ĩ/ ~ /ī/: *břila* 'bijela' : *břila* pridj. rad. ž. od 'biti'

sřna G jd. od *sřno* 'sijeno' : *sřna* G jd. od *sřn*

lřk 'lijek' : *lik* 'lik'

Vokal *a* srednje je artikulacije i u kratkim i u dugim slogovima, zatvorenija varijanta nije evidentirana. Vokal *e* u kratkome se naglašenome slogu (rjeđe dugome) često izgovara otvoreno: *rěpa*, *kolěno*, *bědast*, *prěja*, *prějti*. Dugi vokali *ē* i *ō* mogu se izgovarati nešto zatvorenije: *svězāla* pridj. rad. ž., *glěđēti*, *grěda*; *kōža*, *kōra*, *ōsmi*, *ōkna*. Zatvoreno *o* čuje se ponekad i u kratkim nenaglašenim slogovima: *kōšiti*, *sřno*. U susjedstvu nazala vokali se fakultativno nazaliziraju,

¹² Ivan Brabec (1966: 325) kajkavce južno od Kupe naziva pokupskim ikavcima, a Težak sve kajkavce na potezu Žumberak-Pokuplje smatra poluikavcima (1974: 46), uvrstivši u tu skupinu i kajkavske govore kojima je jat zamijenjen prema pravilu Meyera i Jakubinskog (usp. i Težak 1957: 420). Prilikom provođenja istraživanja ispitanici su istaknuli da se, primjerice, u susjednome selu Ribari jat u dugim naglašenim slogovima reflektirao 'čisto' *i*. Izoglose refleksa jata, kao i drugih fonoloških osobina, u govorima karlovačkoga Pokuplja predmetom su drugih, potencijalnih istraživanja.

¹³ Stjepko Težak u brojnim je punktovima karlovačke okolice (mahom u govorima pri-gorskoga dijalekta, odnosno šire ozaljske okolice) uočio specifičnost realizacije vokala *i*, kako onoga koji je podrijetlom od jata, tako i onoga koji je kontinuant etimološkoga **i*: "Glas *i* se pod dugim akcentima diftongizira u nekim krajevima (19–23, 25–36, 43–75, [*oznake punktova na priloženoj karti*, M.M.]) tako, da se ispred *i* kao neki prizvuk čuje zatvoreni *e*: *mei*, *vei*, *lřipo*, *sidřim*, *mřislila*, *zřima*, *přřva*, *povřřslu*, *lřřř*" (1957: 420).

a konsonant se pritom izgovara oslabljeno: *ûⁿ* ‘on, onaj’, *n̄sam*. Vokal *o* zatvara se (*o* > *u*) uz nazale u naglašenim i nenaglašenim slogovima:

– u zamjenica i priloga: *ûnaj*, *ûn*, *ûni*, *ûnda*, *onûliko*¹⁴; U pokaznim zamjenicama to *u* često ispada: *iz n̄ga kr̂aja*, *n̄j č̂ovek*;

– u nastavku za I jd.: *ženûm*, *kr̂avum*, *decûm*, *č̂ovekum*, *det̂etum*.

Samoglasno *r* realizira se bez popratnoga vokala: *s̄rce*, *m̄rtvac*, *kr̂vavo*.

4.2.1. Distribucija

Svi vokali mogu biti naglašeni i nenaglašeni. Nenaglašeni dugi vokali mogu biti u prednaglasnome položaju.

Ispred početnoga vokala *u* u nekoliko primjera dolazi protetsko *v*: *vûje*, *vûle*, *vûsko*, *vuš̄s* G mn., *vûra*, *vûz̄iti*. Proteza ostaje i nakon prefiksacije glagola: *n̄v̄čiti*. Međutim, potvrđen je i manji broj primjera bez *v*-proteze: *ûdril*, *ub̄iti*, *ûvo*. Nema protetskoga *j* (*ôko*, *ôblak*, *ôtava*, *apot̄eka*) i *x* (usp. poglavlje o konsonantizmu). Izuzetak od *j*-proteze su hipokoristici od nekih osobnih imena: *Ĵâna*, *Ĵândra*.

Na mjestu etimološkoga *e* u kosima padežima nekih posvojnih i pokaznih zamjenica dolazi vokal *ĩ*: *n̄ga* ‘onoga’, *v̄ga* ‘ovoga’, *v̄mu* ‘ovomu’.

Potvrđeni su primjeri ispadanja vokala u inicijalnome (*n̄ga* ‘onoga’, *zor̄ati* ‘izorati’), medijalnom (*p̄ndel̄ak*) i finalnom slogu (*s̄m*, *t̄am*, *k̄ak*).

Vokal *e* stoji na mjestu *o* u prefiksu *pre*: *pr̄jti* ‘proći’, *preš̄t̄ati*, *prec̄điti*, *prem̄ñiti* ‘promijeniti’, *prem̄kn̄ati* ‘promuknuti’, ali *prod̄ati*. Promjena prefiksa *pro* > *pre* značajka je mnogih kajkavskih govora, usp. Mitrinović 1986: 131–132. Osim toga, zabilježene su i druge zamjene vokala: zamjena *a* > *e* potvrđena je u imperativu glagola *d̄ati*: *d̄ej mi vod̄e*, *o* > *u* u primjeru *j̄aguda*, G mn. *j̄agud*.

Zabilježeno je uklanjanje zijeve umetanjem sonanātā *j* i *v*: u brojeva sa slijedom *ae* u kojima je *e* zamijenjen sonantom *j* (*dv̄najst*, *š̄snajst*, *dv̄jset* – nakon ispadanja dentala *d*), u primjerima *j̄av̄k̄ati*, *m̄av̄k̄ati*. Ne uklanja se u primjerima: *p̄auk*, *p̄aum*, *aūto*.

4.2.2. Podrijetlo

- Refleks jata

Dugi jat (primarno i sekundarno naglašen) reflektirao se kao *ĩ*: *s̄ĩna*, *b̄ĩla*, *t̄ĩlo*, *v̄ĩnac*, *d̄ĩte*, *ĩč̄*, *ĩžanci*, *v̄ĩč* G mn., *kl̄ĩša* ‘kliješta’, *gr̄ĩ* ‘grijež’, *l̄ĩn*, *dl̄ĩto*. Fonem */ĩ/* dolazi i na mjestu tzv. sekundarnoga jata (usp. Hamm 1952: 42) u dočetu *-ir* u primjerima *komp̄ĩr*, *pap̄ĩr*, *kos̄ĩr*, *ofic̄ĩr*, te u dočetu *-irati* (prema

¹⁴ Potvrđeni su i likovi *kûliko*, *tûliko*.

njem. *-ieren*) u glagolima *komandīrati*, *betonīrati*, *fantazīrati*¹⁵. Kratki je jat reflektiran u *e*: *město*, *měšina* ‘mijeh’, *děver*, *těme*, *sěme*, *vrěća*, *dělati*, *měsec*, *děca*, *rěpa*, *žīvěli*, *kolěno*, *cedīlo*, *sekīra*, *ōbed*, *čōvek*. Glagol *tīrati* s vokalom *i* kao kontinuantom kratkoga jata pripada vjerojatno skupini tzv. stalnih ikavizama¹⁶. Međutim, među karakterističnim leksemima koji u ostalim kajkavskim neikavskim govorima također pripadaju toj skupini, u Brežanima su potvrđeni likovi *měsec*, *sekīra*, *běžati* – dakle, s uobičajenim odrazom jata u kratkome slogu. Kontinuant *a* (< **ē*) dolazi u primjeru *ōraj* ‘orah’ te iza palatala u glagola 2. razreda 3. vrste *blējāti*, *pūšāti*.

- Refleks poluglasa

Na mjestu poluglasa, primarnoga i sekundarnoga, dolazi vokal *a*, i u dugom i u kratkom položaju: *pān*, *dān*, *tāst*, *dānas*, *pākal*, *snāja*, *stāklo*, *māša*, *māgla*, *stāza*, *kōlac*, *kōtal*, *kōnac*, *pālac*, *glādan*, *krātak*, *cūcak*, *gānak*, *sestār* G mn., *dōbar*, *jēsam*, *mōzak*, *ōsam*. Za ‘mlin’ potvrđen je lik *mēlin*. Refleks *e* < **ə* u toj je riječi, prema Skoku, nastao ukrštanjem s psl. korijenom **mel-* (II, 362), odnosno s glagolom *mljeti*. Odraz *e* < **ə* potvrđen je i u I jd. *mēnum*. Analogijom prema I jd. zamjenice *jā* u I jd. zamjenicā *tī* i *sěbe* potvrđeni su likovi *tēbum*, *sēbum*.

- Refleksi etimološkoga *e* i prednjeg nazala

Refleksi polaznih **e* i **ē*, dugih i kratkih, izjednačeni su u vokalu *e*:

ē*/e*: *mēla*, *žēnska*, *šēst*, *mēd*, *dočēkāti*, *rēbro*, *nēbo*, *vēsēl*, *žēna*, *mētnati*

ē*/ē*: *grēda*, *jēzik*, *gōvedina*, *jēlen*, *dīte*, *leđina*, *mēso*, G jd. *decē*, *vodē*, *glēdīmo*, *vēžāti*.

Vokal *a* dolazi prema *ē* u poznatim primjerima *jāčmen*, *žālac*, *nādra*.

- Refleksi stražnjeg nazala i samoglasnog *ɨ*

Stražnji nazal i samoglasno *ɨ* izjednačili su se s polaznim *u* u vokalu *u*, dugom i kratkom:

ū*/ū*: *pūt*, *rūka*, *mūž*, *zūb*, *mūdar*, *tūžiti*; *klūpko*, *mūški*, *būm*, *būdu*, *subōta*, *igrāju*, A jd. *žēnu*, *tīcu*, *glāvu*

ɨ*/ɨ*: *žūč*, *žūt*, *vūk*, *pūž*, *kūk*, *sūnce*, *žūna*, *pūžāti* || *pūzati*; *jābuka*, *pūn*, *dūg* ‘dugačak’, *sūza*, *vūna*, *būva*, *muči* 3. jd. prez.

U glagolima druge vrste na mjestu ishodišnoga morfa *-*nq*- stoji morf *-na-*: *dīgnati*, *dīgnala*, *māknati*, *klēknala*.

¹⁵ Kod izgovora ovih glagola većina se ispitanika složila da su sasvim uobičajene obje varijante: *komandīrāti* || *komandīrati*, *betonīrāti* || *betonīrati*, itd.

¹⁶ Za ikavizme tipa *tirati*, *sikira* i *sinokoša* Vesna Zečević utvrđuje da su u kajkavske su-stave “(...) preuzeti kao gotovi leksemi iz ikavskih govora i u kajkavskih se govornika izgubila veza s jatom... Najčešći je razlog obično utjecaj superstrata i adstrata u različitim oblicima kon-taktnih situacija” (1993: 15).

4.3. Konsonantizam

Inventar je suglasnika u mjesnome govoru Brežana:

Sonanti			
<i>v</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>ɭ</i>		<i>ɲ</i>

Šumnici			
<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>ć</i>	<i>ǰ</i>	<i>š</i>	
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>		

Tvrda zvučna afrikata *ǰ* i velarni frikativ *x* zabilježeni su samo u riječima stranoga porijekla: *arxitekt*, *xòža*, *žèzva*.

Realizacija

Uz navedene foneme ostvaruje se i nekoliko fonetskih inačica. Potencijalni zvučni parnjak *ž* bezvučnome *š* potvrđen je samo u sandhi pozicijama: [*ž žākum*]. U konsonantskome inventaru nema ni fonema *ʒ*, potencijalnoga zvučnog parnjaka bezvučne afrikate *c*: *ròzgal*, *bàzga*, *mòzak*, *mòzga* G jd. Kao i *ž*, javlja se u sandhi položaju: [*lòvaʒ bi*]. Fonem *n* ispred *k* i *g* ostvaruje se velarno, kao [ŋ]: *Ānka*, *štimunga*. Poluvokalno *j* položajna je inačica sonanta *j*: [*māčji*, *bòžji*].

Sonant *v* dobiven supstitucijom *x* > *v* na kraju se riječi izgovara prilično oslabljeno, a ponekad se potpuno gubi: [*vʔ^v*, *vʔ*, *glū^v*].

Finalni zvučni konsonanti realiziraju se zvučno ili obezvučeno, odnosno često supostoje obje izgovorne varijante: *brôd*, *mûž*, *Zāgreb*, *kòlovoz*, *zvîzd* G mn., *žl̥b*; *križ*, *grâd*, *gròb*. Na kraju riječi te u poziciji ispred bezvučnih suglasnika sonant *v* ne realizira se kao zvučni parnjak bezvučnome *f*: *òvca*, *ljùbav*, *nāvčiti*, *ùdovca* G jd., *kròv*, *glāv* G mn.

4.3.1 Distribucija

- Velar *x*

Fonem *x* nije sastavnicom konsonantskoga inventara. Iz sustava je uklonjen na dva načina – ispadanjem ili zamjenom sonantima *v* i *j*:

- inicijalni položaj: *vʔpa*, *rûška*, *lāče*, *lād*, *râst* ‘hrast’, *rāniti* ‘hraniti’, *řbat*, *iža*,

Rvāti,¹⁷ ne pojavljuje se niti kao protetski glas: *řža*

– medijalni položaj: *ûvo*, *mûva*, *mevûr*, *duvân*, *skûvano*, *potepûvi* N mn. ‘potepusi, skitnice’, *bûva*, *plâvta*, *jûva*, *snâja*, *štjjača*; *kûna* ‘kuhinja’, *vjûna*, *Vlâji*

– finalni položaj: *ðraj*, *krûv*, *tjbu*, *sûv*, *glûv*, *grj* ‘grijež’.

Suglasnička skupina *xv*- zamijenjena je s *f*: *fâla*, *fâliti* se.

- Sonanti *l*, *ń*, *l*, *n*, *j*

Polazni palatalni sonanti *l* i *ń* koji su u brojnim kajkavskim govorima (usp. Lončarić 1996: 93) prošli kroz promjene u govoru su Brežana uglavnom ostali neizmijenjeni.

Primarni *l* ostaje neizmijenjen, odnosno nije depalataliziran: *prjatelj*, *lûdi*, *põle*, *põstel*, *zẽmļu* A jd. Sekundarni skup *laj* izjednačio se s primarnim *l*: *zẽle*, *vesẽle*. Dočetni *-l* također je neizmijenjen, na kraju riječi *čâval*, *dẽbel*, *rẽkal*, *põsekal*, te na kraju sloga *zâlva*, *kõlca* G jd. Promjena *l* > *l* zabilježena je u primjerima *kũlũiko*, *tũlũiko*, *nekũlũiko*, *dẽtelina*, *pobjĩliš*, *mẽlin*. Osim toga, javlja se i u riječima stranoga podrijetla: *tišlar*, *fẽlga*. U ostalim primjerima ispred vokala *i*, kao ni ispred drugih vokala, promjena *l* > *l* nije zabilježena: *lĩpa*, *vĩlica*, *glĩbok*, *lẽd*, *blũza*, *glũv*.

U skupovima *bj*, *pj*, *vj* javlja se epentetsko *l*: *grõble*, *snõple*, *zdrãvle*. Za slijed *mj* u građi nema potvrde.

Primarni *ń* ostaje također nepromijenjen: *kõń*, *vãńkuš*, *jãńac*, *dũńa*, *vrgãń*, *lĩpań*, *sãńkãti* se. Ispred vokala *i* sonant *n* se palatalizira u *ń*: *čĩni* *mi* se, *ožẽńil*, *rušńik*, *začĩńiti* ‘začiniti’, *premjĩńiti* ‘promijeniti’. Sekundarni skup *naj* izjednačio se s primarnim *ń*: *grãńe*, *imãńe*, *pĩsańe* gl. im.

Osim na mjestu ishodišnoga *j* te u slučaju *x* > *j*, sonant *j* potvrđen je u sekundarnim konsonantskim skupovima: *tjše*, *grõzje*.

- Skupovi *čr* i *žr*

Polazni suglasnički skup **čr*- promijenjen je u *cr*:- *čřlen*, *cřn*, *cřnĩna*, *cřv*, *cřta*, a prema skupu **čer*- dolazi *čr*- u primjerima *čřšĩna*, *čřřp* ‘crijep’, te *cr*- u *cřřvo*. Stari suglasnički skup **žr* ostao je nepromijenjen u oblicima glagola *žẽrati*: *žẽre* 3. jd. prez., *požẽrala* pridj. rad. ž. jd. Konsonant *d* umetnut je u primjerima *ždrjbe*, *ždrebica*.

- Ishodišni prijedlog **və* i ishodišni prefiksi **və*- i **u*-

Na mjestu staroga prijedloga **və* te starih prefikāsā **və*- i **u*- dolazi vokal *u*: *u grãd*, *u sẽlu*, *u lãdu*, *u me*, *u šĩlĩ*; *urẽđiti*, *ũdati*, *ubĩti*, *uklõpiti*. Osim toga, na mjestu prefikāsā **və*- i **u*- stoji i *ø*:- *čẽra* ‘jučer’, *zãmi* 2. jd. imp. od ‘uzeti’, *mřla* pridj. rad. ž. jd. Slijed **və*- dao je *vu* u primjerima *vũš* ‘uš’ i *Vũzam*.

¹⁷ Toponim – dio naselja Brežani gdje žive većinom stanovnici s prezimenom *Horvat*.

- Ishodišni prijedlozi i prefiksi *sə(-) i *jəz(-)

Prijedlog *sə dao je kontinuantu *z* koja se ispred bezvučnih suglasnika te ispred palatala asimilira u *s/ž*: *z mēnum*, *z rŭkami* I mn., [*s tēbum*, *s cŭrami*, *ž nŭm*]. Prijedlog *jəz razvio se u *iz* koji se ispred bezvučnih suglasnika realizira kao *is-*, a ispred palatala asimilira se u *iž-*: *iz grāda*, *iz glāve*, [*is toplīc*, *iž nĕga*, *iž nŭve*].

Prefiks *sə- razvio se u tri moguće kontinuan-te, odnosno u *s-/sa-/z-*: *smlĕti*, *splāšiti*, *sāšiti*, *sāstati se*, *zdrobĭti*, *zgrŭšiti*. Prefiks *jəz- dao je iste kontinuan-te kao i prijedlog *jəz: *izājti*, *īspral* pridj. rad. m. jd., *īspoved*, *īskopāti*, *īskŭpĕti*, *īščĕkāti* ‘dočekati’.

U prezentskoj osnovi glagola prefigiranih od glagola *ići* čuva se skup *jd. pōjdem* 1. jd. prez., *prĕjde* 3. jd. prez., *izājdi* 2. jd. imp., a u infinitivnoj skup *jt. nājti* ‘naći’, *zājti* ‘ući’, *prĕjti* ‘proći’. Infinitiv glagola ‘ići’ glasi *iti*.

U prezentskim oblicima glagola *mōći* potvrđen je rotacizam: *mōrem*, *mōre*, *mōreju*. Staro palatalno **r* nije razvilo slijed *r + j*: *ōrem*, *škāre*, *dōktora* G jd., *vĕčera*, *mōre*, *zamŭrāti* ‘zamjerati’, *zagovārāti*, *odgovārāti*. Sibilizacija nije provedena u imenskim oblicima: N mn. *bŭbregi*, *rōžaki*, *ōcverki* ‘čvarci’, no velari se mijenjaju kod imperativa: *rĕci*, *pĕcite*.

Zabilježene se sljedeće zamjene i ispadanja suglasnika:

– *mŭ > mŭ*: *sŭmŭlati*, *dŭmŭlak*

– *zn > zl*: *zlamĕnka*

– *mn > vn*: *gŭvno*, *Gŭvmŭše*¹⁸

– *pč > č*: *čĕla*

– *pš > š*: *šenĭca*

– *pt > t*: *tĭca*

– *čn > šn*: *šenĭšni*, *rušĭnik*, *žlišĭnaki*, ali: *sestrična*

– *tm > km*: *kmĭca*

– *vs > sv*: *sāv*

– ispadanje sonanta *v*: *tōrak*, *ŭbĭ* 3. jd. prez., *sĕ* ‘sve’, *srāka*, *slĕkla* pridj. rad. ž., *čĕtŭti*, *čĕtŭtega* G jd., *čĕtŭtak*, ali *tvŭd*, *čvŭst*.

4.3.2. Razvoj suglasničkih skupova

Polazni palatalni suglasnik **ʎ* dao je *ć*: *vrĕća*, *srĕća*, *nōć*, *svŭća*. Sekundarni skup *tj* (<**tŭj*) također se razvio u fonem /*ć*/: *smeće*, *brāća*, *prōleće*. Fonem *č* dolazi prema **č*: *čōvek*, *čŭda* ‘mnogo’, *čŭn*.

Polazni palatalni suglasnik **đ* dao je *j*: *mĕja*, *sāja*, *žĕja*, *brĕja*, *pogājati se*

¹⁸ Toponim za mjesto gdje su se nekoć nalazila gumna.

‘cjenkati se’, *posâjen* (iznimka je primjer *žžav*). Sekundarna skupina *dj* (<**daj*) dala je /ž/: *ròžak*, *sūže*. Taj se fonem (/ž/) javlja i u riječima preuzetima iz drugih jezičnih sustava: *žâk*, *Mažâr*.

Ishodišni skup **ś* (<**stj* = **skj*) razvio se u *ś*: *bl̥śâti*, *nat̥še*, *dvor̥še*, *Gūvn̥še*, *pūśâti*, *košica*, *k̥šen*, *p̥šanci* ‘pilići’, *košše* ‘držalo od kose’, *š̥pn̥ati* ‘uštipnuti’, *k̥l̥še* ‘klijesta’, *l̥še* ‘lišće’, *prošēne*, *īšem*, *š̥apak* ‘količina koja stane u šaku’. Fonem *ś* javlja se i u nekim primjerima gdje nije odraz ishodišnih skupova: *śâv* ‘biljka šćav’.

Refleks *žd* za ishodišni skup **zd* (<**zdj* = **zgj*) potvrđen je u primjeru *zvīždâti*. Umjesto očekivanoga *dažda*, u mjesnome govoru Brežana koristi se leksem *kīša* (<**kyša*), a za značenje ‘mozak, moždani’ koristi se leksem *mōzak*. Sekundarni skup *zđj* (<**zđj*) dao je *zj*: *grōzje*.

5. Zaključak

Prema karti kajkavskoga narječja Mije Lončarića govor Brežana pripada vukomeričko-pokupskome dijalektu. Vukomeričko-pokupski dijalekt još uvijek je slabo istražen, no prema osnovnim obilježjima koja su bila kriterijem njegova izdvajanja iz turopoljsko-posavskoga kompleksa, a koja su potvrđena i u govoru Brežana (regresivna metataksa metatonijskoga cirkumfleksa na prethodnu kračinu, odnosno naglasni tip *pōsēkel* – *posēkli*, te vokal *u* na mjestu stražnjeg nazala i samoglasnog *l*, usp. Lončarić 1996: 146) – govor Brežana može se odrediti pripadnošću tome hijerarhijski višem sustavu.

Analiza naglasnog inventara i distribucije pokazala je da se prema Ivšićevoj klasifikaciji radi o govoru tipa III₂. U finalnome i jedinome slogu akut prelazi u *ˆ*. Metatonijski se cirkumfleks prenosi iz medijalne pozicije na prethodni slog. Ispred medijalnoga kratkoga naglasaka čuva se prednaglasna duljina. Pomakom akcenta na prednaglasnu duljinu nastaje akut, a pomakom na kračinu kratki naglasak.

Provedenim je istraživanjem potvrđen, dakle, izjednačen refleks stražnjega nazala i samoglasnog *l* u vokalu *u* (*pūt*, *gūska*, *pūž*, *sūza*), a na mjestu psl. *-*nq*- u glagolskome sufiksu dolazi -*na*- (*mētnati*). Utvrđeno je i da izostaje jednačenje refleksa jata i poluglasa, odnosno jat je u dugome slogu dao vrlo otvoreno *ī* (*snīg*, *dīte*, *dīliti*), a u kratkome *e* (*mēsto*, *cedīlo*). Refleks poluglasa je *a* i u dugom i u kratkom slogu (*dān*, *dānas*). Konsonantizam karakterizira postojanje bezvučnog mekog palatala *ś* te gubitak fonema *x*. U finalnome položaju zvučni se konsonanti mogu izgovarati obezvučeno, no ne dolazi do potpune zamjene bezvučnima. Polazni suglasnici **t* i **d* dali su *ć* i *j*.

Istraživanje provedeno za potrebe ovoga rada dalo je prve zaključke o dosada neistraživanome govoru Brežana: govor Brežana poznaje fonološke (i

morfološke) osobine koje su ili tipične za jedno od triju hrvatskih narječja ili supostoje paralelno u svima trima. Stoga su prethodnici opravdano izbjegavali svrstavanje govora šire karlovačke okolice u hijerarhijski više sustave. Akcentuacija, kao kriterij najvišega ranga pri dijalektološkim klasifikacijama, pokazala je da u analiziranome mjesnome govoru nerijetko postoje dvostruke akcenatske mogućnosti: primjerice, kratki akcent na medijalnome slogu uglavnom se čuva, no zabilježen je i njegov pomak prema početku riječi. Metatonijski cirkumfleks koji je “u kajkavskom dijalektu kud i kamo običniji nego u štokavskom i čakavskom” (Ivšić 2012: 30) u nekim se kategorijama javlja, a u nekima metatonija nije provedena. Izostanak metatonijskoga cirkumfleksa u nekim tipičnim kajkavskim kategorijama, odnosno paralelni ostvaraji tipa *rûška* : *višîna*, *krâvum* I jd. : *mênum* I jd., te vokalne i konsonantske osobine govora Brežana (**ě* ≠ **ə*, **q* = **l* > *u*; konsonanti *ć* i *š*) dodatno potvrđuju dosadašnje pretpostavke o istočnokarlovačkome teritoriju kao prostoru na kojem se uglavnom isprepleću značajke obaju narječja, i kajkavskoga i čakavskoga.

Premda je primarno istraživana fonologija, iz građe su razvidne i neke morfološke osobine: tvorba futura pomoću svršenoga glagola biti (*dôšal bum*, *pêkal bu*), funkcionalno i morfološko razlikovanje infinitiva i supina (*nê morem spâti* : *ôdi spât* / *îdem spât*, *âjd jîst* : *nê morem jêsti*), opreka živo : neživo u GA jd. imenica muškoga roda *a*-vrste nije očuvana (*Vôzili smo gnôj. Dêj mi nôž.*), uporaba upitno-odnosne zamjenica za ‘neživo’ *kâj*. Temeljitiye spoznaje o morfološkoj razini govora Brežana zahtijevaju ipak daljnja ciljana istraživanja.

Ispitanici su prilikom terenskoga istraživanja naglasili da se i u susjednim Brođanima govori slično kao u Brežanima (ta su dva sela do 1948. bila u administrativno istoj jedinici Gliboki Brod, usp. poglavlje 1). Kako na tome prostoru, prema dosadašnjim istraživanjima (usp. i Marinković 2014) te prema spoznajama autorice ovoga rada egzistiraju i novoštokavski govori (ispitanici su istaknuli da su Brežanima teritorijalno bliska naselja Banska Selnica i Slunjska Selnica¹⁹ štokavski govori), u konačnici se otvara i pitanje tronarječne interferencije, odnosno utjecaja štokavskih (iako malobrojnih) govora na neštoavske. Za sigurnije zaključke valjalo bi istražiti veći broj govora. Sve navedeno upućuje na još uvijek nedostatnu istraženost dijalektološki heterogenoga prostora istočnoga karlovačkoga Pokuplja, kako na fonološkoj, tako i na svim ostalim jezičnim razinama.

¹⁹ Udaljenost je između Brežana i ovih dvaju punktova oko 5 km, a između Brežana i Skakavca svega 3 km. O Banskoj i Slunjskoj Selnici kao štokavskim punktovima saznajemo i iz Brapčeva rada (1971: 327). U punktu Skakavac u dosadašnjim je istraživanjima uočena pak specifična jezična situacija: Stjepko Težak, naime, revidirajući Rešetarovo poimanje narječne tromede kod Popović-Brda, ističe da je “za takvu tromedu mnogo pogodniji Skakavac, gdje se govori djelomično štokavski, a djelomično čakavsko-kajkavski. Skakavac je geografski ekstrem kordunske štokavštine i karlovačke pokajkavljenе čakavštine...” (Težak 1981a: 181).

6. Literatura

- ***2008. *Karlovački leksikon* [ur. Ivan Ott]. Školska knjiga: Zagreb.
- BARAC-GRUM, VIDA – VESNA ZEČEVIĆ 1977. Problematika dijalekatskog mijenjanja. *Rasprave Instituta za jezik* 3, 33–36.
- BABEC, IVAN 1966. Sjeveroistočni akavci. *Ljetopis JAZU* 71, 325–334.
- BABEC, IVAN 1971. Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju. *Ljetopis JAZU* 65, 321–331.
- BROZOVIĆ, DALIBOR – PAVLE IVIĆ 1981. Ishodišni srpskohrvatski/hrvatsko-srpski fonološki sistem. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom* [ur. Pavle Ivić, Nedim Filipović i dr.]. Sarajevo: ANUBiH, 221–226.
- BROZOVIĆ, DALIBOR – PAVLE IVIĆ 1988. *Jezičnik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod 'Miroslav Krleža'.
- CELINIĆ, ANITA 2010. Vokalizam gornjosutlanskih govora. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* [ur. Mijo Lončarić]. Split–Zagreb: Književni krug Split – IHJJ, 9–76.
- ČURKOVIĆ, DIJANA 2011. Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37/2, 365–379.
- ČURKOVIĆ, DIJANA – PERINA VUKŠA 2011. Baka i unuk – generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske. *Međimurski filološki dani 1* [ur. Ante Bežen i Đuro Blažeka]. Zagreb: UFZG, 113–122.
- DERKSEN, RICK 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill.
- FINKA, BOŽIDAR 1982. Akcenatski odnosi na 'kajkavsko-čakavskom' području istočno od Karlovca. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 161–167.
- FINKA, BOŽIDAR – ANTUN ŠOJAT 1973. Karlovački govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3, 77–151.
- HAMM, JOSIP 1952. Sekundarno *ije* na zapadnom hrvatskom području. *Jezičnik* 2, 39–45.
- IVIĆ, PAVLE 1968. Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XI, 57–69.
- IVŠIĆ, STJEPAN 2012. Jezik Hrvata kajkavaca. *Pretisak iz Ljetopisa JAZU, sv. 48 za godinu 1934./35*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- KAPOVIĆ, MATE 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija* 51, 1–39.
- KRUHEK, MILAN 1995. *Karlovac: utvrde, granice, ljudi*. Karlovac: Matica hrvatska.
- LONČARIĆ, MIJO 1990. Jezični odnosi u karlovačkom Pokuplju i Beloj krajini. *Kaj – jučer i danas* [ur. Ljiljana Križan]. Čakovec: Zrinski, 132–147.

- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LOPAŠIĆ, RADOSLAV 1879. *Karlovac – poviest i mjestopis grada i okolice*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LOPAŠIĆ, RADOSLAV 1895. *Oko Kupe i Korane*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LUKEŽIĆ, IVA 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci. Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- MARINKOVIĆ, MARINA 2014. Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnog karlovačkoga Pokuplja. *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* 3–4, 34–43.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA – ANITA CELINIĆ 2012. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije*. Zagreb: Knjigra.
- MITRINOVIĆ, VERA 1986. Kontinuant praslavenskih prefiksa *per- i *pro- u kajkavskom dijalektu. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXIX/2, 131–137.
- RADEKA, MILAN 1975. *Gornja Krajina ili Karlovačko Vladičanstvo*. Zagreb: Savez udruženja pravoslavnih sveštenika SR Hrvatske.
- RADEKA, MILAN 1989. *Kordun u prošlosti*. Zagreb: Prosvjeta.
- REŠETAR, MILAN 1907. *Der štokavische Dialekt*. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- ROŽIĆ, VATROSLAV 1893–1894. Kajkavački dijalekt u Prigorju. *Rad JAZU* 115, 68–136; 116, 113–174; 118, 55–115.
- SKOK, PETAR 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV, Zagreb: JAZU.
- STROHAL, RUDOLF 1902. Jezične osobine u kotaru karlovačkom. *Rad JAZU* 57, 1–50.
- ŠOJAT, ANTUN 1981. Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 151–167.
- TEŽAK, STJEPKO 1957. O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca. *Ljetopis JAZU* 62, 418–423.
- TEŽAK, STJEPKO 1974. Kajkavsko-čakavsko razmeđe. *Kajkavski zbornik* [ur. Joža Skok, Miroslav Šicel i Antun Šojat]. Zlatar: Narodno sveučilište Ivan Goran Kovačić, 44–47.
- TEŽAK, STJEPKO 1979. Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 16, 37–52.
- TEŽAK, STJEPKO 1981a. Dokle je kaj prodro na čakavsko područje? *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 169–200.
- TEŽAK, STJEPKO 1981b. Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 203–428.

- ZEČEVIĆ, VESNA 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskog filološkog društva.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1995. Glavne značajke pisarovinskoga govora. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 21, 239–246.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1997–1998. Kajkavci ikavci u Lijevom Sredičkom (fonološki aspekt). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 23–24, 357–371.
- ZEČEVIĆ, VESNA 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: IHJJ.

Phonological characteristics of local speech of Brežani near Karlovac

Summary

The paper discusses the main phonological characteristics of local speech of Brežani based on the fieldwork. Brežani is a village located 15 km south-east from Karlovac, near the south bank of the Kupa river. So far, in the research of this dialectologically complicated area around Karlovac, vernacular Brežani has not been the focus of investigations. According to the Lončarić's Kajkavian map, this vernacular belongs to the vukomeričko-pokupski dialect, which is determined by the accent type *pòsekel* – *posèkli* (the western part of Ivšić's turopoljsko-posavska group) and the same reflexes of $*\varrho = *j > u$. In this paper, the author provides the vowel, consonant and prosodic inventory of Brežani speech, she describes features of distribution in these inventories and she shows the origin of their components. It has been shown that the local speech of Brežani has a few typical Kajkavian phonological characteristics and also some characteristics typical of other Croatian dialect groups.

Ključne riječi: fonologija, Brežani, vukomeričko-pokupski dijalekt

Key words: phonology, Brežani, vukomeričko-pokupski dialect

